

BOLALIK, O'SMIRLIK VA KATTALIKNING BADIY MODEL

Isamuxamedova Munisxon Najmitdinovna

O'zDJTU, Ingliz tili -3 fakulteti, amaliy fanlar №3 kafedrası o'qituvchisi

E-mail: munisxonisamuxamedova3@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalik, o'smirlik va kattalikning badiiy adabiyotdagi ifodasi hamda ushbu davrlarning shaxs shakllanishidagi o'rni tahlil qilinadi. Inson hayotining mazkur bosqichlari faqat biologik yoki xronologik davrlar sifatida emas, balki qahramonning dunyoqarashi, ruhiyati, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlaridagi o'zgarishlarni aks ettiruvchi badiiy kategoriyalar sifatida o'rganiladi. Bolalik davri beg'uborlik, ishonch, tasavvur va dastlabki hayotiy tajribalar bilan; o'smirlik ichki konflikt, o'zlikni izlash, mustaqillikka intilish va ijtimoiy muhit bilan ziddiyatlar orqali; kattalik esa mas'uliyat, axloqiy tanlov, o'zini anglash va shaxsiy identitetning shakllanishi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Maqolada badiiy obraz, xarakter, psixologizm, konflikt va qiyosiy-tipologik yondashuvlarning mazkur jarayonlarni o'rganishdagi ahamiyati ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: bolalik, o'smirlik, kattalik, coming-of-age, badiiy model, shaxs, xarakter, psixologizm, identitet, axloqiy tanlov, konflikt, qiyosiy-tipologik tahlil.

Аннотация: В статье рассматривается художественное изображение детства, подросткового возраста и зрелости в литературе и их роль в процессе формирования личности. Данные возрастные этапы анализируются не только как биологические и хронологические периоды, но и как художественные категории, отражающие изменения в мировоззрении, психологии, нравственных взглядах и социальных отношениях персонажа. Детство связывается с невинностью, доверием, воображением и первым жизненным опытом; подростковый возраст — с внутренним конфликтом, поиском идентичности, стремлением к самостоятельности и противостоянием социальной среде; зрелость — с ответственностью, нравственным выбором, самосознанием и формированием личностной идентичности. Особое внимание уделяется роли художественного образа, характера, психологизма, конфликта и сравнительно-типологического подхода в исследовании данных процессов.

Ключевые слова: детство, подростковый возраст, зрелость, coming-of-age, художественная модель, личность, характер, психологизм, идентичность, нравственный выбор, конфликт, сравнительно-типологический анализ.

Abstract: This article examines the artistic representation of childhood, adolescence, and adulthood in literature and their role in the formation of personality. These stages are analyzed not only as biological and chronological periods but also as artistic categories reflecting changes in a character's worldview, psychology, moral

values, and social relationships. Childhood is associated with innocence, trust, imagination, and early life experience; adolescence is characterized by internal conflict, identity search, the desire for independence, and confrontation with the social environment; adulthood is associated with responsibility, moral choice, self-awareness, and the formation of personal identity. Particular attention is paid to the role of artistic image, character, psychologism, conflict, and comparative-typological analysis in studying these processes.

Keywords: childhood, adolescence, adulthood, coming-of-age, artistic model, personality, character, psychologism, identity, moral choice, conflict, comparative-typological analysis.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi jahon adabiyotining eng muhim va doimiy mavzularidan biridir. Adabiy asarlarda insonning hayot yo'li ko'pincha bolalik, o'smirlik va kattalik kabi yosh bosqichlari orqali tasvirlanadi. Bu davrlar qahramonning nafaqat biologik ulg'ayishini, balki uning ruhiy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan o'zgarishini ham aks ettiradi. Bolalikdan kattalikka o'tish jarayoni ingliz adabiyotshunosligida ko'pincha **coming-of-age** tushunchasi bilan ifodalanadi. Mazkur tushuncha qahramonning ulg'ayishi, hayotiy tajriba orttirishi, o'zligini anglashi va mustaqil shaxs sifatida shakllanishini anglatadi. Badiiy asarda qahramonning yoshi o'zgargani sari uning dunyoni idrok etishi ham o'zgaradi. Bola dunyoni ko'proq ishonch va tasavvur orqali qabul qilsa, o'smir mavjud qadriyatlarni shubha ostiga qo'ya boshlaydi. Kattalik bosqichida esa qahramon o'z qarashlari va tanlovlari uchun mas'uliyatni anglashga keladi. Shu sababli bolalik, o'smirlik va kattalikni **yagona badiiy shakllanish jarayonining bosqichlari** sifatida o'rganish muhimdir.

1. BOLALIKNING BADIY MODEL

Bolalik inson hayotining dastlabki bosqichi bo'lib, adabiyotda ko'pincha beg'uborlik, ishonch, qiziquvchanlik va tasavvur bilan bog'lanadi. Biroq badiiy adabiyotda bolalik faqat quvonchli va muammosiz davr sifatida tasvirlanmaydi. Bola turli muammolar, qo'rquvlar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy voqealar orqali hayotni anglay boshlaydi.

Bolalik davrining badiiy modelini quyidagicha ifodalash mumkin:

Beg'uborlik → ishonch → qiziqish → dastlabki tajriba → ilk konflikt.

Bola atrofidagi insonlarning xatti-harakatlarini kuzatadi va ular asosida dunyo haqidagi tasavvurini shakllantiradi. Oila, ota-ona, maktab va do'stlar uning dastlabki hayotiy qarashlarini belgilaydi. Bolalik obrazini yaratishda yozuvchi bolaning nutqi, harakati, o'yini, qo'rquvi, tasavvuri va kattalarga bo'lgan munosabatidan foydalanadi. Shu jihatdan bolalik qahramonning keyingi rivojlanishi uchun **boshlang'ich nuqta** vazifasini bajaradi.

2. BOLALIK VA BADIY OBRAZ

O'zbek adabiyotshunosligida badiiy obraz masalasi muhim nazariy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Badiiy obraz orqali insonning tashqi ko'rinishi, xarakteri, ruhiyati va ijtimoiy munosabatlari aks ettiriladi. Bolalik obrazining o'ziga xosligi shundaki, bola voqelikni kattalardan farqli ravishda qabul qiladi. Oddiy voqea bola tasavvurida katta va muhim hodisaga aylanishi mumkin. Masalan, bolaning qorong'ilikdan qo'rqishi, kattalar suhbatini noto'g'ri tushunishi yoki oddiy voqeani fantastik tasavvur bilan bog'lashi uning ruhiy dunyosini ochib beradi. Shuning uchun bolalikni tasvirlashda **badiiy detal** muhim ahamiyatga ega.

3. O'SMIRLIKNING BADIY MODEL

O'smirlik bolalik va kattalik o'rtasidagi murakkab o'tish bosqichidir. Bu davrda qahramon o'zining avvalgi qarashlarini qayta ko'rib chiqadi. O'smir endi atrofidagi dunyoni shunchaki qabul qilmaydi, balki unga savollar bera boshlaydi:

“Men kimman?”

“Men qanday inson bo'lishim kerak?”

“Nima to'g'ri va nima noto'g'ri?”

“Nega kattalar boshqacha fikrlaydi?”

Shu sababli o'smirlik davrining badiiy modeli:

Shubha → konflikt → o'zlikni izlash → mustaqillikka intilish → tanlov
ko'rinishida namoyon bo'ladi.

O'smirlikda qahramonning ichki dunyosi murakkablashadi. U ota-ona, o'qituvchi, do'stlari yoki jamiyat bilan qarama-qarshilikka kirishishi mumkin.

4. O'SMIRLIK VA ICHKI KONFLIKT

O'smirlik davrida konflikt qahramonning rivojlanishida muhim vazifani bajaradi. Konflikt ikki shaklda namoyon bo'ladi:

Ichki konflikt — qahramonning o'z istaklari, qo'rquvlari, qarashlari va qadriyatlari o'rtasidagi ziddiyat.

Tashqi konflikt — qahramonning oila, do'stlar, maktab yoki jamiyat bilan qarama-qarshiligi.

Masalan, ota-onaning qarashlari bilan o'smirning shaxsiy istaklari o'rtasidagi ziddiyat uni mustaqil qaror qabul qilishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun konflikt qahramonning shakllanishiga xizmat qiluvchi **badiiy mexanizm** sifatida namoyon bo'ladi.

5. O'SMIRLIK VA O'ZLIKNI IZLASH

Coming-of-age konsepsiyasining eng muhim jihatlaridan biri — **identitetning shakllanishi**. O'smirlik davrida qahramon o'zini boshqalarning qarashlari orqali emas, o'zining shaxsiy tajribasi orqali anglashga harakat qiladi.

Uning asosiy savoli:

“Men aslida kimman?”

Bu savolga javob izlash jarayonida qahramon oilasi, do'stlari va jamiyat tomonidan berilgan qadriyatlarni qayta ko'rib chiqadi. O'zlikni izlash ko'pincha yolg'izlik, qo'rquv, norozilik, isyon yoki ichki ikkilanish orqali tasvirlanadi. Demak, o'smirlik qahramon hayotidagi **psixologik burilish nuqtasi** hisoblanadi.

6. KATTALIKNING BADIY MODEL

Kattalikni faqat insonning ma'lum yoshga yetishi bilan izohlash mumkin emas. Adabiyotda kattalik ko'proq **mas'uliyat, mustaqil qaror, axloqiy tanlov va o'zligini anglash** orqali namoyon bo'ladi. Kattalikning badiiy modeli:

O'zlikni anglash → mas'uliyat → axloqiy tanlov → qaror → oqibatlarni qabul qilish.

Qahramon endi o'z qarorlarining natijasini boshqalarga yuklay olmaydi. U o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qiladi. Shuning uchun kattalik bosqichi shaxs shakllanishining muhim natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Bolalik, o'smirlik va kattalikning badiiy modeli inson shaxsining shakllanish jarayonini adabiy jihatdan anglashning muhim nazariy vositalaridan biridir. Bolalik qahramonning dastlabki qadriyatlari, tasavvurlari va dunyoni idrok etish shakllari bilan; o'smirlik ichki konflikt, shubha, o'zlikni izlash va mustaqillikka intilish bilan; kattalik esa ongli tanlov, mas'uliyat, axloqiy pozitsiya va identitetning shakllanishi bilan xarakterlanadi. Shu jihatdan ushbu uch bosqichni quyidagi formula orqali ifodalash mumkin:

Bolalik — qadriyatlarni qabul qilish; o'smirlik — ularni qayta ko'rib chiqish; kattalik — ularni ongli ravishda tanlash.

Badiiy psixologizm ushbu jarayonning ichki mexanizmlarini ochib beruvchi asosiy vositalardan biridir. Qiyosiy-tipologik yondashuv esa bolalik, o'smirlik va kattalikning turli milliy adabiyotlardagi umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Natijada bolalikdan kattalikka o'tish faqat yoshning o'zgarishi emas, balki insonning tajriba, konflikt, psixologik o'zgarish va axloqiy tanlov orqali shaxs sifatida shakllanishini ifodalovchi murakkab badiiy jarayon ekanligi ayon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jo'raqulov U., Hamroyev K. **Qiyosiy adabiyotshunoslik**. – Toshkent: Lesson Press, 2021. – 186 b.
2. Nazarov B. **O'zbek adabiyoti qiyosiy adabiyotshunoslik aspektida: ta'sir va tipologiya**. – Toshkent: Muharrir, 2019.
3. Boboyev T. **Adabiyotshunoslikka kirish**. – Toshkent: O'qituvchi, 1979.
4. Ulug'ov A. **Adabiyotshunoslikka kirish**. – Toshkent: Universitet, 2000.
5. Qo'chqorov U. **Fantastik asarlarda badiiy psixologizm konsepsiyasi**. – Samarqand: Samo nashri, 2024.

6. Xamidullayeva G.A. **O'zbek va rus nasrida badiiy psixologizm: ijodkor fitrati va davr muammosi.** – Toshkent, 2023.
7. Karabakır T., Golban P. **The Bildungsroman as Monomythic Fictional Discourse: Identity Formation and Assertion in Great Expectations.** Humanitas, 2019.